

УДК 811.111

Ікалюк Л. М.

(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

ВИГУК В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ДІАХРОНІЯ

У статті розглядається діахронія мовних засобів вираження інтер'єктивності у системі англійської мови на матеріалі лексикографічних джерел. Установлено джерела походження вигуків у давньо-, середньо- та ранньоніованглійській мовах. Виявлено тенденцію до збільшення кількості мовних засобів вираження вигуків у процесі становлення й розвитку англійської мови від давньоніованглійської до ранньоніованглійської.

Ключові слова: діахронія, інтер'єктивність, вигук, давньоніованглійська мова, середньоніованглійська мова, ранньоніованглійська мова, парадигма, етимологія.

Ікалюк Л. М. Междометие в английском языке: диахрония. В статье рассматривается диахрония средств выражения интеръективности в системе английского языка на материале лексикографических источников. Определено происхождения междометий в древне-, средне- и ранненовоанглийском языках. Обнаружена тенденция к увеличению количества языковых средств выражения междометий в процессе становления и развития английского языка от древнеанглийского до ранненовоанглийского.

Ключевые слова: диахрония, интеръективность, междометие, древнеанглийский язык, среднеанглийский язык, ранненовоанглийский язык, парадигма, этимология.

Ikalyuk L. M. Interjection in English: Diachrony. Based on the lexicographical resources, the article deals with the diachrony of the linguistic means of interjectivity in the system of the English language. The origin of interjections in Old, Middle and Early New English has been determined. The tendency towards increase in the number of the interjection linguistic means has been revealed in the process of the English language development from Old English to Early New English.

Key words: diachrony, interjectivity, interjection, Old English, Middle English, Early New English, paradigm, etymology.

Функціонування мови необхідно досліджувати не тільки у синхронному плані (на що орієнтуються більшість сучасних дослідників), а також у діахронному, оскільки знання історичних змін у мові дає змогу усвідомити як невід'ємну частину соціуму не тільки мову, але й сам процес пізнання. Функціоналізм залишається одним із основних напрямів у лінгвістичному дослідженні, оскільки будь-який акт комунікації виконує певні функції, серед

яких Р. Якобсон виділяє комунікативну, апелятивну, поетичну, експресивну, фатичну й метамовну функції [Якобсон 1975, с. 203].

У пропонованому дослідженні фокусуємо увагу на експресивній функції, тому що, на нашу думку, саме ця функція здатна значною мірою продемонструвати зв'язок мови і мислення (свідомості, пізнання) людини, оскільки демонструє прагнення мовця донести своє відношення до висловлювання. Експресивна функція безпосередньо притаманна *синтаксичним експресивам*, до яких відносимо вигуки, звертання, власне окличні речення та спонукальні речення, які, однак, не обмежуються тільки експресивною функцією.

Актуальність нашого дослідження визначається загальною спрямованістю філологічних студій на комплексне вивчення мовних конструкцій у поєднанні структурного і функціонально-семантичного аспектів. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю проведення системних досліджень засобів вираження інтер'єктивності в синхронно-діахронному плані, зокрема вигуків як автономних лексико-граматичних одиниць.

Мета представленої розвідки – виокремлення мовних засобів вираження інтер'єктивності та встановлення джерел їхнього походження в давньоанглійській (ДА), середньоанглійській (СА) та ранньонovoанглійській (РНА) мовах.

Мета передбачає розв'язання таких **завдань**: виокремити мовні засоби вираження вигуків у трьох основних періодах розвитку англійської мови, проаналізувати джерела їхнього походження та вирізнити парадигматичні пересуви зазначених засобів.

Об'єктом дослідження є вигуки давньоанглійської, середньоанглійської та ранньонovoанглійської мов.

Предметом дослідження виступають структурні, семантичні та функціональні взаємовідношення мовних засобів вираження інтер'єктивності в синхронії та діахронії англійської мови.

Ми звернулися власне до діахронного аспекту вивчення цього явища, оскільки дослідження вигуків здебільшого здійснюється мовознавцями в синхронній площині, а динаміка становлення залишається поза їхньою увагою. Як зауважує В. В. Левицький, «лише синхронний аналіз мови робить її опис, а отже, й пізнання не тільки неповним, не тільки досить приблизним і умовним, але й значною мірою спотвореним» [Левицький 2008, с. 13].

Основи вивчення вигуків заклали як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, серед них: О. Потебня, О. Пешковський, О. Шахматов, Л. Щерба, В. Виноградов, Р. Якобсон, О. Кубрякова, О. Германович, Ш. Баллі, Ж. Вандрієс, А. Вежбицька, С. Грінбаум, О. Єсперсен, Дж. Ліч, Г. Пауль та ін.

Вигук, попри те, що віддавна є об'єктом дослідження, так і не здобув визначений статус у граматичній системі мови: його або вважають, або не вважають окремою частиною мови. Першу точку, зокрема, підтримують Ф. Амека, А. Вежбицька, Д. Улкінс, Ч. Стівенсон, І. Шевченко та ін. Другу – латинські граматисти, лінгвісти ХІХ ст., Е. Сапір, Е. Гоффман, Р. Траск та ін. [Wharton 2003, с. 40].

Разом з тим, вчені погоджуються, що вигуки є контекстуально-обумовленими, зумовлюючи цим їхнє відмінне тлумачення у різних контекстах. Залежно від контексту один і той самий вигук має діаметрально протилежну конотацію. Наприклад, СА вигук *aha!* може виражати як жвавий інтерес, так і критичне ставлення. Звідси вигуки можуть передавати як приємні (здивування, радість, захоплення, задоволення, похвалу і т.д.), так і неприємні емоції (гнів, роздратування, сум, відчай, глузування, огиду, страх і т.д.). Крім того, один і той самий вигук може мати різне значення, зважаючи на його етимологію. Так, ранньоновоанглійський вигук *lo* вживається як для передачі горя, здивування, радості, так і для привертання уваги. У першому випадку він походить від давньоанглійського вигуку *la*, у другому – від дієслова «дивитися» [Шевченко 1998, с. 68].

Р. Якобсон звертає увагу на здатність вигуків виконувати експресивну функцію, вказуючи, що вигуки репрезентують суто емотивний шар мови: «Вони відрізняються від засобів реферативної мови як за своєю звуковою подобою (особливі звукосполучення і навіть звуки, які не зустрічаються в інших словах), так і синтаксичною роллю (вони є не членами, а еквівалентами речень)» [Якобсон 1975, с. 198]. У подібному ракурсі розглядає вигуки Р. Траск, стверджуючи, що вигук – «лексична одиниця чи фраза, яка служить для вираження емоції і типово не входять у жодну синтаксичну структуру» [Траск 1993, с. 144]. Це все дає підстави вважати вигуки автономними одиницями.

Так, промовивши *gramerci!* (дякую!), середньоанглійський мовець був впевнений, що його співрозмовник безумовно зрозуміє, що він висловлює вдячність. Тут варто згадати Б. Рассела, який стверджує, що вигук – звук, що виражає емоцію [див.: Рассел 1957]. Він проводить паралель між стогоном пацієнта перед відвідуванням зубного лікаря і його стогоном як реакцію на запитання лікаря, чи його щось болить. У першому випадку стогін не несе ніякого інформативного навантаження, у другому – це самостійне повідомлення. Схожу думку висловлює Ч. Стівенсон [Стівенсон 1985, с. 129]: «вигуки, які є частиною мови і мають емотивне значення, схожі на зітхання, крики, стогони у тому, що вони можуть використовуватися практично з тією ж метою – «дати волю» емоціям». «Чистими знаками емоції» називає їх Н. Шведова [Шведова 1957, с. 87]. Тоді як І. Шевченко визначає вигук як частину мови, що «сигналізує емоційний стан мовця, не називаючи його» [Шевченко 1998, с. 67]. Отже, ми вважаємо вигуки автономними лексико-граматичними одиницями, які служать для вираження емоційних реакцій адресанта на навколишню дійсність.

Традиційно за походженням вигуки поділяються на первинні (непохідні) і вторинні (похідні). За Ф. Амекою, первинні вигуки – слова, які не можуть вживатися в іншому значенні, окрім як вигуку. А вторинні вигуки – «слова, які мають самостійне семантичне значення, але які можуть вживатися як окремі висловлення для вираження розумового ставлення або стану» [Амека 1992, с. 111]. Звідси, вторинні вигуки раніше були повнозначними словами чи словосполученнями, але згодом втратили своє предметно-логічне значення і

почали використовуватися як самостійні одиниці. Первинні вигуки, як правило, є короткими однослівними емоційними викриками.

Матеріалом нашого дослідження слугували словник давньоанглійської мови «Bosworth-Toller's Anglo-Saxon Dictionary», словник середньоанглійської мови «Middle English Dictionary» (електронний словник вільного користування) та словник англійської мови «Oxford English Dictionary», з яких методом суцільної вибірки було вилучено 39 ДА вигуків, 153 СА вигуків і 246 РНА вигуків.

Відповідно до нашого матеріалу давньоанглійська мова налічувала 29 первинних і 10 вторинних вигуків. Наприклад,

- первинні ДА вигуки
lā! – ось!
āfæstlā! – звісно!
ēow! – тпру!
- вторинні ДА вигуки
hwæt! – що! (очевидно, походить від займенника *hwæt*)
efnenū! – ось! (утворений від вигуку *efne* і прислівника *nū*)

Слід зазначити, що як первинні, так і вторинні ДА вигуки є однослівними й багатослівними. Кількість однослівних первинних ДА вигуків складає 22 одиниці з 29, а вторинних – 7 із 10. Що стосується джерел походження ДА вигуків, то у досліджуваному нами словнику цей аспект не висвітлюється. Однак, зважаючи на історичні події цього періоду, припускаємо, що ДА вигуки – слова германського походження.

Згідно з отриманими даними аналізу словника середньоанглійської мови «Middle English Dictionary» джерелами походження СА вигуків були давньоанглійська, давньофранцузька, давньоскандинавська, латинська, середньовічна латинська, кельтська, шотландська гельська, ірландська гельська, середньонідерландська, давньоісландська й англо-французька мови. Крім того частина СА вигуків є звуконаслідувальними. Наведемо декілька прикладів:

- давньоанглійська мова
eala-e! – використовувався для вираження здивування
ha ha! – передавав здивування або звук сміху, також міг вживатися для відлякування тварин
tord! – лайливий вигук
- давньофранцузька мова
alas! – для вираження жалю, суму, сорому
je-vous-di! – вживався з метою підсилення твердження
suse! – підбадьорення
- давньоскандинавська
ille hail! – вигук прокляття
whir! – використовувався з метою підганання
- латинська
vah! – для вираження спонтанної емоції, позитивної або негативної
amen! – амінь

- кельтська
hagh! – вигук радості або горя
- англо-французька
trororou! – вербальна передача звуку мисливського ріжка
- звуконаслідувальні вигуки
bus! – бах!
te he! – хі-хі!
quek! – кря-кря!

Основним джерелом походження середньоанглійських вигуків є давньофранцузька мова. У нашій вибірці налічується 41 вигук, що має давньофранцузьке коріння, з них – 19 первинних і 22 вторинних вигуків. Наприклад,

- первинні СА вигуки давньофранцузького походження
alas! – на жаль!
ei! – ай!
- вторинні СА вигуки давньофранцузького походження
benedicite! – хай Бог благословить!
de-le! – не може бути!

Цей факт є закономірним, беручи до уваги історичні події того часу, а саме – нормандське завоювання Англії у 1066 р., що стало початком періоду СА мови і пануванням французької мови у різноманітних сферах життя тогочасних британців. Середньоанглійські вигуки можуть бути як первинними (69 одиниць), так і вторинними (84 одиниці). Як зазначалося вище, до вторинних вигуків ми відносимо ті одинці, які беруть початок від повнозначних частин мови, але з часом вони трансформуються і втрачають притаманну їм синтаксичну функцію. Наприклад:

- первинні СА вигуки
la! – і ось!
baba! – уа-уа!
whist! – ш-ш-ш!
aha! – справді!
bus! – бац!
- вторинні СА вигуки
lo! – послухай! (утворилося від наказового способу дієслова *loken*)
avaunt! – вперед! (раніше ця лексична одиниця була прислівником)
goddot! – безперечно! (походить від фрази *god wot*, що в перекладі означає «Бог знає»)
thus lo! – отож! (поєднання прислівника *thus* і вигуку *lo*)

Слід зазначити, що за структурою і первинні, і вторинні СА вигуки є як однослівними, так і двослівними. Більшість вигуків є однослівними. Такими є 66 первинних СА вигуків із 69, щодо вторинних, то їх – 72 із 84.

Згідно з словником англійської мови «Oxford English Dictionary» джерелами походження ранньоновоанглійських вигуків були середньоанглійська, французька, латинська, кельтська, шотландська, іспанська,

італійська, грецька, ірландська (гельська) мови. Частина РНА вигуків є звуконаслідувальними, наприклад:

- середньоанглійська мова
tee-hee! – передавав звук сміху, як правило, іронічного
trush! – використовувався для вираження зневаги
- французька мова
mort dieu! – для виголошення клятви
heh! – для вираження таких емоцій, як жаль чи здивування
- італійська мова
oime! – для вираження суму, тривоги
crimine! – вульгарний вигук, який передавав здивування
- шотландська мова
wow! – для вираження відрази, здивування чи захоплення
- іспанська мова
adios! – вживався при прощанні

Основним джерелом походження РНА вигуків є середньоанглійська мова. Із 246 проаналізованих одиниць 65 первинних і вторинних вигуків мають середньоанглійське коріння. Слід зазначити, що більшість РНА вигуків – 136 одиниць – з'явилися власне у цей період розвитку англійської мови. Ранньонорманнські вигуки можуть бути як первинними, так і вторинними. Більшість вигуків у нашій вибірці є первинними – 150 із 246, відповідно вторинних вигуків – 96. Наприклад:

- первинні РНА вигуки
pu hu! – ха-ха!
mew! – мяу!
lew! – подумати тільки!
- вторинні РНА вигуки
jernie! – використовувався як богохульна клятва (скорочена форма від французького слова *jarnidieu*, що є спотвореною фразою *je renie Dieu* «я зрікаюся Бога»)
depardieu! – заради Бога! (походить від давньофранцузької фрази *de par Dieu*)

Слід зазначити, що за структурою і первинні, і вторинні РНА вигуки є як однослівними, так і двослівними. Більшість вигуків – однослівні. Такими є 139 первинних РНА вигуків із 150 одиниць, щодо вторинних, то їх – 81 із 96.

Результати нашого дослідження відображені у таблиці 1 (див. табл. 1). Дані таблиці демонструють тенденцію до збільшення кількості мовних засобів вираження вигуків у процесі становлення й розвитку англійської мови від давньоанглійської до ранньонорманнської. Причини такої зміни, однак, можуть бути не стільки інтралінгвістичними, скільки екстралінгвістичними, зважаючи на характер літературних пам'яток, на основі яких компілювалися досліджувані нами словники. Окрім того, цікавим є факт, що більшість середньоанглійських вигуків є вторинними за походженням, що можна пояснити популярним на той час явищем запозичення, оскільки із 84 вторинних

СА вигуків 57 були запозиченими, з яких 22 вигуки походять із французької мови.

Таблиця 1

**Кількісне співвідношення вигуків англійської мови
у діахронічному розвитку**

Вигуки	Період	ДА	СА	РНА
первинні		29	69	150
вторинні		10	84	96
Разом		39	153	246

Можна зробити висновок, що давньоанглійські, середньоанглійські та ранньоніованглійські вигуки є автономними лексико-граматичними одиницями, які служать мовними засобами вираження емоцій мовця. Вигуки різних періодів мають різні джерела походження і поділяються на первинні й вторинні. Здебільшого виокремлені вигуки є однослівними, що підтверджує їх лаконічність.

У подальшій перспективі вбачаємо необхідність визначити частотність вживання давньоанглійських, середньоанглійських та ранньоніованглійських вигуків у текстах досліджуваних періодів з метою верифікації даних, наведених у згаданих словниках.

Література

Левицький В. В. Основи германістики / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 528 с. – Предм. показ. : С. 497–504 ; біблогр. : С. 505–527.

Рассел Б. Человеческое познание, его сфера и границы / Б. Рассел. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 556 с.

Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения / Ч. Стивенсон // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика : Сборник / [Общ ред. Е. В. Падучева]. – М. : Прогресс, 1985. – С. 129–154.

Шведова Н. Ю. Междометие как грамматически значимый элемент предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1957. – №1. – С. 87–9.

Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16-20 вв. : [монография] / Ирина Семеновна Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.

Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм : «за» и «против» : Сборник статей / [под ред. Е. Я. Басина и М. Я. Полякова]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.

Ameka, F. Interjections : The universal yet neglected part of speech / F. Ameka // Journal of Pragmatics. – 1992. – # 18. – P. 101–118.

Trask, R. L. A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics / R. L. Trask. – London : Routledge, 1993. – 352 p.

Wharton, T. Interjections, language and “showing-saying” continuum / T. Wharton // Pragmatics and Cognition. – 2003. – # 11 (1). – P. 39–91.